

ZAMONAVIY DUNYODA MA'NAViy-MADANIY DEFORMATSIYALASHUVNI YUZAGA KELTIRUVCHI OMILLAR

¹Ulug'bek Tashmurotovich Yazdonov,

Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti,
falsafa fanlar doktori, professor

²Sayidova Muhabbat G'afforovna,

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti katta
o'qituvchisi

FACTORS CAUSING SPIRITUAL-CULTURAL DEFORMATION IN THE MODERN WORLD

¹Ulug'bek Tashmurotovich Yazdonov,

Samarkand Agroinnovation and Researchs University,
Doctor of Philosophy, Professor

²Sayidova Mukhabbat Gaforovna,

senior lecturer of the Navoi State Mining and Technological
University

ФАКТОРЫ, ПРОВОЦИРУЮЩИЕ ДУХОВНО- КУЛЬТУРНУЮ ДЕФОРМАЦИЮ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

¹Яздонов Улугбек Ташмуратович

Самаркандский институт агроинноваций и исследований,
доктор философских наук, профессор

²Сайидова Мухаббат Гаффоровна,

старший преподаватель Навоийского государственного горно-
технологического университета

ulugbek.dsc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9708-202X>

jayronmalika@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0008-2498-5533>

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy ma'naviy qadriyatlarga qaratilgan global tahdidlar, ularni namoyon bo'lish xususiyatlari, harakatlanish mexanizmlari ko'rib chiqilib, moddiy-ma'naviy merosni saqlab qolish, urf-odatlarini keyingi avlodga yetkazish imkoniyatlari ijtimoiy-falsafiy tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-madaniy qadriyatlar, deformatsiyalashuv, milliy o'zlikni saqlash zarurati, mehnat migratsiyasi, ma'naviy portlash, globalizatsiya.

Abstract: In this article, the global threats to national spiritual values, their manifestation characteristics, and movement mechanisms are considered, and the possibilities of preserving the material and spiritual heritage and passing on traditions to the next generation are analyzed socio-philosophically.

Key words: spiritual and cultural values, deformation, need to preserve national identity, labor migration, spiritual explosion, globalization.

Аннотация: В данной статье рассматриваются глобальные угрозы, направленные на национальные духовные ценности, особенности их проявления, механизмы действия, проводится социально-философский анализ возможностей сохранения материально-духовного наследия, передачи традиций следующему поколению.

Ключевые слова: духовные и культурные ценности, деформация, необходимость сохранения национальной идентичности, трудовая миграция, духовный взрыв, глобализация.

Kirish. XXI asr insoniyat tarixida o'zining beqarorligi, ming yillar davomida shakllanib kelayotgan milliy-madaniy, ma'naviy qadriyatlarni yemiruvchi davr sifatida chuqur iz qoldirmoqda. Albatta, unga faqat salbiy baho berish ham adolatdan bo'lmaydi. Chunki, texnika va texnologiyalarning misli ko'rilmagan darajada rivojlanib borayotganligini aynan shu davrga bog'lash mumkin. Xususan, qo'l mehnatiga asoslangan inson omilining chekinishi, uning o'rniga muqobil variant shaklida kompyuter texnologiyalarining kirib kelishi, ijtimoiy-iqtisodiyot, ishlab chiqarish sohalarini raqamlashtirish tendensiyasining avj olishi, internet, sun'iy intellekt orqali insonlar o'rtasidagi ijtimoiy muloqot maydonining kengayishi, sog'liqni saqlash, ta'lim va xizmat ko'rsatish yo'nalishlarida yuz bergan "ma'naviy portlash" jarayoni – xalqlar, millatlar o'rtasidagi funksional integratsiyalashuvni tezlatib, "bir makon, bir zamon" konsepsiyasining shakllanishiga olib keldi. Bir so'z bilan aytganda "globallashtirish jarayonlari endilikda o'zaro hamkorlik tamoyillariga tayanish orqali taraqqiyot va rivojlanishning g'oyat muhim va hal qiluvchi mezonlaridan biri ekanini integratsiya eslatdi"[1]. Ammo bu davrga mos ravishda shaxs ongi va qalbiga, tafakkur tarziga axborot iste'moli orqali ta'sir etuvchi mexanik vositalar ham paydo bo'ldiki, ularni milliy mentalitetga o'tkazayotgan tahdidlarini o'rganish, unga qarshi jamoatchilik fikrida mafkuraviy immunitetni shakllantirish zarurati o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Shaxs o'zligini saqlab qolish, uning ma'naviy xavfsizligini ta'minlash, bu borada olib boriladigan ishlarni turkumlashtirish, xususan aksiologik, madaniy, sivilizatsiyaviy, tizimli va antropologik yondashuvlarga ko'proq urg'u berish zarurati ta'kidlanib kelinmoqda[4]. Global muammolar ustida olib borilayotgan tadqiqotlarning effektivligi nega qoniqarsiz bo'lib qolmoqda?! Savolga javobini tabiiy uyg'unlikda ko'rgan olimlar, inson va tabiat aloqalarida ma'naviyatning rolga obyekt sifatida qaragan olimlar, "ma'naviyat-tabiat-turizm" o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yanada chuqurroq o'rganishga harakat qilib kelmoqda[5]. Sivilizatsiyalar taqdiri kuch hokimiyat yoki iqtisodiy qudratga emas, aksincha madaniy, ma'naviy muhitni saqlab qolish, ular o'rtasidagi umumiy muvozanatini

ta'minlashda ko'rinib, u orqali siyosatga, xalqaro aloqalarga hamda davlatlararo munosabatga pozitiv ta'sir etish yo'llarini Sharq va G'arb qarashlarida ilgari surilayotgan konsepsiyalar misolida ko'rib chiqilmoqda[6]. Millat qiyofasini shakllantiruvchi kuchli omillardan biri ma'naviy-madaniy qadriyatlar bo'lsa, ularni din aqidaga bog'liqligi, shaxs ongiga ta'sirini yanada mustahkamlaydi. Chunki, dinning asosiy belgilari axloqiy me'yorlarda belgilanib, bu millatning milliy xarakteri va axloqiy tabiati shakllanishini teologik xususiyatlari ko'rib chiqilmoqda[7].

Tadqiqot metodologiyasi. Qadriyatlar deformatsiyalashuvini yuzaga keltiruvchi omillar, ularning milliy o'zlikka, millat genofondini saqlab qolishdagi xavfi, harakatlanish lokatsiyasi, ta'sir etish mexanizmi hamda namoyon bo'lish xususiyatlari o'rtasidagi integratsion aloqadorlik dinamikasi sistematik klassifikatsiya qilinib, olingan natijalar statistikasi mantiqiy izchillikda analiz va sintez metodi ko'magida tahlil etilib, muammoni keltirib chiqaruvchi obyektiv va subyektiv sabablar ta'sir kuchi aniqlashtirildi.

Muhokama va natijalar. Bugungi kunda barcha katta va kichik (rivojlangan, rivojlanish yo'lidan borayotgan va rivojlanmagan) davlatlar uchun umumiy muammolar ko'lami aniqlashtirilib, ularga qarshi kurash strategiyasini yaratish ustida umummilliy harakat kechmoqda. Xususan, ekologik inqiroz oqibatlarini yengillashtirish, milliy chegaraviy birlikni saqlab qolish mexanizmini ishlab chiqish, kiber xavfsizlikni ta'minlash, millat genofondini, o'zligini, tarixiy taraqqiyot davrida shakllanib kelgan qadriyatlarini keyingi avlodga yetkazish, oziq-ovqat xavfsizligi va boshqa masalalar shular jumlasiga kiradi.

Biz ushbu tadqiqotda millat va qadriyatlar o'rtasida uzviy ko'priq vazifasini bajaruvchi muhim richaglarning bugungi va yaqin kelajakda kutilayotgan holati borasida mulohaza yuritimiz.

Zamonaviy jamiyatning o'ziga xosligi shundaki, unda umumiy integratsiyalashuv yuzaga kelib, tashqi siyosat, ichki iqtisodiy ta'minot, shaxs ongida yuzaga kelgan modernizatsiyalashuv o'rtasida "umumiylikka bo'lgan moyillik"ni kuchayishi kuzatiladi. Buning natijasida rivojlangan davlatlarda "global gegemonlik" kayfiyati oshadi. Shunga mos ravishda yosh mustaqiy davlatlar iqtisodiy richagida uzilishlar paydo bo'lib,

jamiyatning ichki hayotida real ijtimoiy-iqtisodiy turg'unlik boshlanadi. Bu holat vaqt o'tishi bilan jamiyatning barcha bug'inida (sohalarida) ko'rina boshlaydi. Masalan, "iqtisodiy qaramlik" orqali turmush tarzimiz, dunyoqarashimiz, davlat siyosatiga bo'lgan munosabatimiz, qadriyatlarga, milliy o'zligimizga sodiqligimizda jiddiy transformatsiya kechib, u oxir oqibat butun hayotimizni o'zgartiradi. Garchi ming yilliklarga teng o'tmishga ega xalq bo'lsakda, global integratsiyaga bo'lgan moyillik bizni ma'naviy-madaniy deformatsiyaga qarab borishga majbur etmoqda. Ushbu fikrni "mehnat migratsiyasi" va u orqali tanazzulga yuz tutayotgan ona tilimizga bo'lgan pessimistik munosabat kontekstida ko'rsatishga harakat qilamiz.

Mehnat migratsiyasi. Bu tushunchani mulohaza qilganimizda odatda o'zga yurtlarga iqtisodiy daromad topish uchun ishga ketgan insonlar jamoasi ko'z o'ngimizga keladi. Chunki, lug'aviy ma'nosiga ko'ra **mehnat migratsiyasi** – inson o'zi, farzandlari uchun o'ziga munosib, xavfsiz va tinch hayotga intilishi tufayli o'z vatanidan ko'chib chiqib ketishini anglatadi[10]. Ushbu fenomeniga huquqiy yondashuvni ilgari surgan S.D.Djoldosovning qayd etishicha *mehnat migranti* – O'zbekiston Respublikasi fuqarosi va mamlakatda doimiy yashovchi fuqaroligi bo'lmagan shaxs, 18 yoshga to'lgan, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga hamda ishga joylashish davlati hududi qonunchiligiga muvofiq bo'lib turgan va pullik mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxsdir[8]. Falsafiy yondashuvda qaraydigan bo'lsak, bu ijtimoiy kategorianing alohidalikdan xususiylikka o'tishi orqali umumiylik kasb etishini ko'ramiz. Ya'ni mehnat taqsimotiga ko'ra nomutanosib joylashgan mehnat resurslariga bo'lgan tabiiy ehtiyoj tufayli inson harakatining tartibsiz kechishi va oxir oqibat umumiy tartibga kelishini ifodalovchi "ishchi kuchi" – *mehnat migratsiyasi* deyiladi.

Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) mehnat migratsiyasining real vaqt birligida namoyon bo'lish xususiyatlarini inobatga olgan holda quyidagi besh turini ajratib ko'rsatadi:

Birinchi, doimiy yashash uchun boshqa davlatga ko'chib o'tadigan shaxslar – migrantlar hisoblanadi. Qoidaga ko'ra, bu turdagi mehnat migrantlari iqtisodiyoti rivojlangan va turmush

darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarga yo'naltirilgan.

Ikkinchi, bir mamlakat hududida aniq muddat davomida bo'ladigan, shartnoma asosida ishlaydigan malakasiz yoki past malakali ishchilar hisoblanadi. Bunday migrantlarga a) mavsumiy ishchilarni; b) muayyan loyihani amalga oshirish uchun jalb qilingan migrantlarni; v) ish beruvchini va mamlakatda bo'lish muddatini o'zgartirish imkoniyati bilan ma'lum bir kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun qabul qiluvchi davlatga cheklangan muddatga kelgan migrantlarni; d) mamlakatda bir necha yil bo'lganidan keyin yashash uchun ruxsatnoma beriladigan migrantlarni misol sifatida keltirish mumkin.

Uchinchi, yuqori malakaga ega bo'lgan mutaxassislar, shu jumladan, jahon oliy ta'lim tizimida migratsiya maqsadini ko'zlagan talabalar hisoblanadi.

To'rtinchi, noqonuniy mehnat migrantlari yoki mehnat shartnomasi tugagan muhojirlar kiradi.

Beshinchi, o'z yashash mamlakatini tark etishga majbur bo'lgan shaxslar – qochqinlar kiradi[9]. Umumiy xulosa beradigan bo'lsak, mehnat migratsiyasi nafaqat ishchi kuchi taqsimotini yoki kuchib yurish dislokatsiyasini belgilaydi, balki madaniyatlar integratsiya, urf-odatlar, milliy ma'naviy qadriyatlarning faol targ'ibot mexanizmi ham hisoblanadi. Uning ta'siriga tushgan milliy ma'naviy, madaniy o'zligimiz migratsion deformatsiyaga uchrarmoqda.

Ona tili. Milliy ma'naviy, madaniy qadriyatlarning kristallashgan shakli bo'lib, u xalq turmush tarzida, ijtimoiy hayotida aks etadi. Til orqali din, tarix, madaniyat, ma'naviy mentalitet shakllanadi. Buni chuqur anglab yetgan Islom Karimov "o'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi"[2] deb, ona tilimizga haqli ta'rifni bergan edi.

Agarda so'nggi tadqiqotlarga e'tibor bersak, bugun dunyoda kechayotgan globalizatsiya sabab ayrim davlatlar ikkinchi xalq tilidan foydalanishga urinayotgani bois tillar yo'qolayotganligini guvohi bo'lmoqdamiz. YuNESKO bergan ma'lumotlarga ko'ra qachonlardir odamlar so'zlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan bo'lsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud bo'lib, ularning 90 foizi[11] yo'qolib ketish arafasida turibdi. Aslida til bu – faqat muloqot

qilishga imkon beruvchi vosita emas, balki u bir millatning mavjudlik timsolidir. Uning borligi millatning dunyo xaritasidagi o'rnini va maqomini belgilaydi. Milliy tilni saqlab qolmas ekanmiz, o'zga millatga qaramlik oshib, o'zlikdan mahrum bo'lish boshlanadi. Shu sababli, gegemon davlatlar o'zga yurt ustidan hukumronlikni o'rnatishda tilni asosiy vosita deb bilgan. Masalan, yaqin tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, sobiq sovet bosqinchilarining yurtimizga kirib kelganidan (1853-1991) keyingi asosiy siyosatida tariximiz, madaniyatimiz, urf-odat va milliy ma'naviy qadriyatlarimizni yo'q qilishga urinishida chuqur o'ylangan "strategiya" bor edi. Chor Rossiyasi generali Skobelevning imperatorga yozgan shunday xati bor: "Millatni yo'q qilish uchun uni qirish shart emas, uning madaniyatini, sanoatini, tilini yo'q qilsang bas, tez orada o'zi tanazzulga uchraydi"[3]. General tomonidan puxta o'ylab atilgan bu fikrlarda katta ma'no bor edi. Chunki, sharq xalqlarining tarixiy taraqqiyotida "urf odat-madaniyat-ma'naviyat" birlamchi omil bo'lib, ularga berilgan "zarba" o'z natijasini ko'rsatadi. Yanada aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, xalqimizning bugungi o'rta yoshli (50-75 yoshda bo'lgan qatlam) avlodining aksariyat qismi ongi shuurida "rossiyaparastlik", sovet davrini qumsash kayfiyati saqlanib kelayotganligi, yuqoridagi fikrlarimizning to'g'riligiga yorqin misoldir.

Xulosa. Bizning nuqtai nazarimizcha mehnat migratsiyasi orqali madaniyatlararo munosabatlar almashinuvi yuzaga kelib, bu o'z navbatida kishi moddiy va ma'naviy hayotida, shu jumladan ona tiliga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Buni quyidagi xulosalar bilan izohlash mumkin:

Birinchidan, chet elga mehnat qilish uchun borgan shaxslar (o'zga davlat fuqarolari) asosan ish layoqatiga ega, taxminan 20-50 yosh oralig'idagi insonlar hisoblanib, bunday yoshdagi odamlarda mehnat qilishga bo'lgan ishtiyoq yuqori bo'ladi. Shu bilan birga ularni haqli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin. birinchi toifadagi insonlar (20-30 yosh atrofidagi kishilar)da o'zga millat, xalq madaniyatini qabul qilish ko'nikmasi intensiv ravishda yuqori kechadi. Ikkinchi toifadagi shaxslar (30-50 yoshli insonlar)da dogmatik qarash nisbatan kuchli bo'lib, o'z mentalitetiga yot bo'lgan madaniyatni qabul qilishi og'ir kechadi. Agar O'zbekistonni yoshlar qatlami ko'pchilikni tashkil etuvchi davlat sifatida qaraydigan bo'lsak, shunisi ma'lumki, milliy

ma'naviy, madaniy qadriyatlarimizning deformatsiyaga uchrashi tez kechmoqda.

Ikkinchidan, yuqorida aytilgan fikrlarni birgina Rossiya hududlariga kirib borayotgan O'zbekistonlik mehnat migrantlari misolida tahlil etadigan bo'lsak: 2016 yilda – 1,5 million kishi; 2017 yilda 1,7 million kishi; 2018 yilda – 1,888 million[12] kishi mehnat migratsiyasini amalga oshirilgan. Bu ko'rsatkich doimiy o'sib bormoqda. Masalaning dolzarbligi shundaki, O'zbekistondan boshqa davlatlarga ish izlab chiqayotgan migrantlarning 43 foizdan ortig'ini o'rta ma'lumotli, qariyb 29 foizini tugallanmagan o'rta ma'lumotlilar tashkil qiladi[13]. Demak, ko'rishimiz mumkinki, milliy ma'naviy, madaniy qadriyatlarimizni saqlab qoluvchi kelajak avlodimizning "ma'naviy genetikasi"da jiddiy xavf (ma'naviy-madaniy deformatsiyalashuv) yuzaga kelmoqda.

Uchinchidan, zamonaviy ilmlarga bo'lgan intilish orqali ham ma'naviy-madaniy deformatsiyalashuv tezlashib bormoqda. Xususan, mehnat migrantlarimiz o'zga xalqlar tilini o'rganish orqali, ularning madaniyatini, urf-odatlarini, milliy ma'naviy qadriyatlarini qabul qilishiga olib kelmoqda. Biz "har bir millatning dunyoda borlig'ini ko'rsatadigan oyinai hayoti til va adabiyotidir"[14] nomli tarix sinovidan o'tgan konsepsiyaga e'tibor qaratmayapmiz. Chunki, "milliy tilni yo'qotmak millatning ruhini yo'qotmakdur", - degan edi buyuk ma'rifatparvar bobolarimiz.

To'rtinchidan, XXI asr texnika va texnologiyalar taraqqiyotini yuzaga keltirishi bilan birga, uning nashidasi bo'lgan moddiy va ma'naviy integratsiyalashuvni ham yuzaga keltirdi. Natijada bu "Ommaviy madaniyat" eskalatsiyasining kuchayishiga olib kelib, milliy yemirilish tendensiyasining qaror topishiga sabab bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Т.: Ўзбекистон, 2021. –Б.387
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. –Б.52
3. Содиқов Х. Ўзбекистоннинг янги тарихи. –Т.: Шарқ, 2000. –464 б.
4. Shevchenko H. et al. Spiritual Awakening of the Personality as key to Spiritual Security in the Context of Postmodernism // Postmodern Openings. 2021. –Т. 12. –№.1. –P. 185-200

5. Kuhn M. A. *Balancing Culture, Nature, and Spirituality*. 2023. –75 p.

6. Abul-Fadl M. *Where East Meets West: Appropriating the Islamic Encounter for a Spiritual-Cultural Revival*. – International Institute of Islamic Thought (IIIT), 2010. –230 p.

7. Amrekul A. The field of national and religious values in the context of spiritual and cultural globalization // Научный журнал «Вестник НАН РК». 2020. –№.3. –Р. 261-270

8. Джолдосова С. Дж. Ўзбекистонда миграция соҳасини ҳуқуқий тартибга солишни

такомиллаштириш. Юрид. фан. д-ри (DSc) ... дис. .. –Т., 2022. –Б. 260.

9. Седова А.В. Теория трудовой миграции // Вестник Алтайской академии экономики и права. 2019. –№ 2-1. –С. 137-145

10. <https://uz.wiktionary.org>

11. <https://yuz.uz/news/milliy-tilni-yoqotmak-millatning-ruhini>

12. <https://kun.uz/24027797>

13. <https://parliament.gov.uz/oz/news/endi-xorijga-ketayotgan-migrantlar>

14. <https://hidoyat.uz/18283>

TAMADDUN NURI